

SHARQ MASH'ALI

Toshkent davlat sharqshunoslik instituti
ilmiy-uslubiy, ma'rifiy jurnali

2014 / 1

Илмий-услубий, маърифий журнал.
Табъисчи:
Ўзбекистон Республикаси Олий ва
Ўрта махсус таълим вазирлиги
Тошкент давлат шарқшунослик
институтини
1992 йилдан чиқа бошлаган

Журнал Ўзбекистон Республикаси
Тошкент шаҳар матбуот ва ахборот
бошқармаси рўйхатидан қайта ўтган
(№ 02-0055 26 сентябрь, 2014 йил)

Бош муҳаррир:

А. МАННОНОВ (проф., ф.ф.д.)

Таҳрир хайъати:

Қ. СОДИҚОВ (проф., ф.ф.д.)

(бош муҳаррир ўринбосари)

С. ҲАСАНОВ (проф., ф.ф.д.)

А. КУРОНБЕКОВ (проф., ф.ф.д.)

Б. АБДУҲАЛИМОВ (т.ф.д.)

А. ДОНИЁРОВ (проф., т.ф.д.)

Н. КАРИМОВА (проф., т.ф.д.)

У. ИДИРОВ (с.ф.д.)

А. ҲАБИБУЛЛАЕВ (доц., ф.ф.н.)

М. АБДУРАҲМОНОВА (доц.,
ф.ф.н.)

Г. РИХСИЕВА (доц., ф.ф.н.)

У. МУҲИБОВА (доц., ф.ф.н.)

Б. ОБИДОВ (доц., т.ф.н.)

В. КИМ (доц., с.ф.н.)

Д. ПУЛАТОВА (доц., фал.ф.н.)

Б. САДИБЕКОВА (доц., и.ф.н.)

Ш. ЭРМАМАТОВ (доц., и.ф.н.)

Нашрга тайёрловчилар:

Ш. ГАИПОВА

М. ЗАРИФОВ

Р. ШАВРИКОВА

Журнал оригинал-макет асосида
босилди.

Шарқ маънаси, 2014 йил 1-сон

e-mail: sharq-jurnal@inbox.uz
web-site: www.tashgiv.uz

Босинга руҳсат этилди 30.09.2014
Бичими 84x108 1/16 Шартли б.т. 5.0
100 нускада босилди. Буюртма №
Баҳоси келишилган нарҳда.
Тошкент, Шаҳрисабз кўчаси, 25.

© Тошкент давлат шарқшунослик
институтини, 2014.

Муаллиф фикри таҳририят нуқтан
назаридан фарқланиши мумкин.

SHARQ MASH'ALI

ISSN 2010-9709

МУНДАРИЖА №1 (45) 2014 йил

Адабиёт ва бадиият	<i>Қуронбеков А.</i> "Ҳайрат ул-аброр" да инсон мақоми ... 2
	<i>Ходжаева Р.</i> Мамлуклар даврида туркий тил ва адабиёт 13
	<i>Ходжаева Т., Мамажанова М.</i> Амрита Зулфия шеърлятида севги ва ҳижрон талқи 20
	<i>Зияеуддинова М., Худжанова Д.</i> Маҳмуд ибн Аз-Замашарий ва аруз илми 24
<i>Муҳиддинова Д.</i> Араб ҳикоянавислигида услубий изланишлар 27	
Тил тарихи	<i>Содиқов Қ.</i> Темурийлар даврида яратилган уйгур ёзувли ёрликлар 30
	<i>Икромжонов А.</i> "Фатовои Қозихон" асари услуби ҳақида 36
	<i>Мақсудова М.</i> Маҳмуд Қошғарийнинг "Девону лугатит-турк" асарида мақоллар 39
Хорижий тиллар сирлари	<i>Бегизова Х.</i> Ҳиндистонда инглиз тили мақоми 42
	<i>Насирова С.</i> Семантические значения глаголов в политических текстах 47
Бадий таржима масалалари	<i>Содиқов Қ.</i> "Кутадгу билиг" тўртликларининг таржималари ҳақида 50
	<i>Теъабоева З.</i> "Бобурнома" даги "Тенгри раҳматига бормоқ" фразеологик бирлигининг семантик майдони ва инглизча таржималари 56
Шарқ санъати	<i>Ибрагимова Ш.</i> Турецкий теневой театр Карагёз 59
	<i>Аҳмедова С.</i> Камолиддин Бехзод ижодида нафосат фалсафаси 63
Шарқ тиллари ва адабиётини ўқитиш	<i>Сотиболдиева С.</i> Адабиёт фанини ўқитишда кейс технологияси 69
	<i>Абдурахмонова М., Рихсиева Г.</i> Ўзбек тилидаги барқарор бирикмаларни ўргатиш масалалари 74
Янги таржималар	Ошиқ Баёний шеърлятидан намуналар (<i>Шабанов Ж.</i>) 77

В. Мей таржималари шаклий жиҳатдан мукамал кўринишга эга бўлгани ҳолда аслият мантиси таржимада гализлашган ўринларнинг борлиги мутаржимнинг бевосита аслиятга эмас, балки воситачи тилга асосланганлиги билан ҳам белгиланади. Айни пайтда, тўртликлардаги бадий тасвир воситалари, шеърий санъатлар ва бошқа поэтик унсурларни семантик жиҳатдан қайта яратишда С. Н. Иванов ва Р. Денкоффнинг устунлиги яққол сезилади.

Аслиятдаги мақолларнинг қарийб барчаси сўзма-сўз ёки мазмунни бериш орқали ўгирилган. Бунинг натижасида мақолларнинг ўзига хос шеърий хусусиятлари, улардаги қофия ҳамоҳанглиги йўқолган. В. Мей талқинларининг кўпчилигида шаклий жиҳатга бўлган эътиборнинг кучлилиги сабабли аслиятдаги халқона ҳикматлар таржимада акс этмай қолган, айрим ўринларда асар тили таржимада ўта замонавийлашиб кетган. Бу ҳолат воситачи тил – русча таржимада ҳам мавжуд. Бироқ, С. Н. Иванов талқинларининг аксариятида аслиятдаги халқона ҳикматлар тўла очиб берилган. Р. Денкофф ҳар бир мақолнинг умумий мазмунини бўлса-да, таржимада сақлаб қола олган.

“БОБУРНОМА”ДАГИ “ТЕНГРИ РАҲМАТИГА БОРМОҚ” ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИГИНИНГ СЕМАНТИК МАЙДОНИ ВА ИНГЛИЗЧА ТАРЖИМАЛАРИ

ТЕШАБООЕВА ЗИЁДА

Катта илмий ходим-изланувчи, ЎзДЖТУ

Аннотация. Мақолада “Бобурнома”даги “Тенгри раҳматига бормоқ” фразеологик бирлигининг семантик майдон ҳосил қилини, вариантланни даражаси ва инглизча таржималари ўрганилади.

Таянч сўз ва иборалар: фразеологик соҳа, таълимот, фикр, фразеологик бирликлар, фразеологик вариантланни, “Бобурнома”, аслият, асар, “Бобурнома” таржимаси, қиёсий таҳлил.

Аннотация. В статье изучаются фразеологическая единица “Тенгри раҳматига бормоқ” («Отправится к милости Аллаха») в книге «Бобурнаме» и изучение его семантического поля, уровень вариантности и переводы на английский язык.

Опорные слова и выражения: фразеологическая сфера, фразеологические изучения, фразеологические единицы, варианты фразеологических единиц, «Бобурнаме», оригинал, произведение, перевод “Бобурнаме”, сопоставительный анализ.

Summary. The author studies a phraseological unit “to go to God’s Mercy” in “Boburnoma” and reveals their semantic meanings, the level of variance and translations into English.

Keywords and expressions: phraseological sphere, the study of phraseological units, phraseological units, the versions of phraseological units, “Boburnoma”, original work, the translations of “Boburnoma”, a comparative analysis.

Фразеология соҳаси тилшуносликнинг анчагина ўрганилган соҳаси бўлиб, таржимашунослик йўналишидаги мунозарали мавзу ҳисобланади. Бу ҳақда дастлаб рус олимлари В. Л. Архангельский, Э. Х. Рот, В. Н. Телия, Л. И. Ройзензон, Е. А. Малиновскийлар ўзларининг илмий ишларида фразеологиянинг шаклланиши ва таркиб топилини батафсил ёритиб берган бўлса, француз олимларидан Шарль Балли ўзининг “Стилистика Очерки” (1905) ва

“Француз стилистикаси” (1909) асарларида фразеологизмларни тадқиқ этувчи махсус боблар киритиб, фразеологизмларнинг ташқи ва ички белгиларини бир-биридан фарқлаган¹.

Унинг таълимотига кўра, у “бундай бирлашмаларнинг структурал хусусиятлари таш-

¹ Йўлдошев Б. Ўзбек фразеологияси ва фразеографиясининг шаклланиши ҳамда тарққиёти. – Самарканд, 2007. 3-6.

ки белгилари, семантик табиати эса унинг ички белгилари хисобланади”, – деган фикрни илгари суради.

Ўзбек олимларининг фразеология соҳасидаги илмий ишларига келсак, Ш. Раҳматуллаевнинг илмий тадқиқотида фразеологизмларнинг семантик ва грамматик табиатининг ҳосил қилиниши, синонимик қаторнинг вужудга келиши ва фразеологизмларнинг вариантланиш хусусиятларини очиқ беради¹.

Шулар қаторида Қ. Мусаев, Ғ. Саломов, А. Маматов, Б. Йўлдошевлар ҳам ўзларининг илмий ишларида фразеологизмларни турли жиҳатдан ўрганиб, монография ва илмий асарлар яратгани илм аҳлига маълум.

Ўзбек адабиётини дунёга татбиқ ва ташвиқ этишда таржимашунослик соҳасининг роли гоят катта. Миллатнинг урф-одатлари, маданияти, миллий-маданий хусусиятлари, турмуш тарзини баён қиладиган унинг ифтихори, маънавий бойлиги саналмиш мақоллар, маталлар ва фразеологик иборалар неча минг йиллар давомида шаклланиб келган хазинадир.

Фразеология ҳақида сўз борар экан, ўзининг кўп маротаба инглиз тилига таржима қилиниши ва дунёга маълум ва машҳур бўлишида, ёзилиш услубининг ўзига хослик жиҳати билан барчани ҳайратга солган. Шу билан бирга, “Бобурнома” бошқа адабиётлардан фарқ қиладиган, бугунги кунда ҳам инсонни маънавий камолотга етакловчи асар десак, хато бўлмайди.

Тарихий асар “Бобурнома” миллатнинг руҳини шакллантиришда, ёшларни маънан етук қалбан баркамол қилиб тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади. Миллий маданий хусусиятларни ўзида касб этган фразеологик бирликлар ўзга бир тилда намоён бўлиши ва уларнинг таржималарини ўрганиш янада муҳимроқдир.

“Бобурнома”да шундай фразеологик бирликлар учрайдики, улар синонимик қатор ҳосил қилади ва бир семантик майдон атрофида фикрний чархлаб, тадқиқ имконини яратади.

Фразеологик бирликларнинг эквивалентлари мавжудлигини тадқиқ қилмоқчи бўлсак, бу хусусда Ш. Раҳматуллаевнинг “ибораларда вариантланиш бошқа тил бирлик-

ларига нисбатан кучли бўлиб, бир иборанинг вариантлар сони ўнтагача етади”, деган фикри беихтиёр ёдимизга келади. “Бобурнома”ни тадқиқ қилганимизда, “ўлмоқ” лексик бирлигининг ҳам ўндан ортиқ фразеологик бирлик орқали ифода этилганининг гувоҳи бўлдик. Агар аслиятда унинг эквивалентлари ўнтадан ошса, унинг таржималарида фразеологик бирликлар ҳолати қандай, чет тилда ҳам сон жиҳати ва хусусияти тенг кела олармикан?... Бундай ҳолатни “Бобурнома”нинг таржималарини қиёсан ўрганганда ўқувчига маълум бўлади.

Туркий тил “Сўз мулкининг султони” дея таърифга мушарраф бўлган аллома Алишер Навоий тилидир. “Сўз мулкининг шаҳаншоҳи”, – дея таърифга эга бўлган шахс эса Навоийнинг кичик замондоши бўлган Заҳириддин Бобурдир. Ҳар иккала аллома туркий тилда ижод қилди, ўзларининг бетакрор асарлари орқали дунёга маълум ва машҳур бўлди ва бугунги кунда ҳам уларнинг асарларидан баҳраманд бўлиб кўп ёлга оламиз.

Заҳириддин Бобурнинг “Бобурнома” асари эса дунё халқлари адабиётининг шаклланишига ўндан ортиқ чет тилга қилинган таржималари орқали улкан хисса кўшди. Шундай фикр билан асар юзлаб маълумотлар маскани эканлигининг шохиди бўламиз. Унда жуда кўплаб фразеологик бирликлар ифодалаган. “Бобурнома”даги “*иунқор бўлди*” фразеологик бирлиги (ўлди маъносида) мисол учун В. Текстоннинг 1996 йилда нашр эттирилган инглизча таржимасида “*gave up a ghost*” фразеологик бирлик (руҳи учиб кетди) орқали ифода этилади. Қарангки, бу ерда унинг таржимасида ҳам фразеологик бирлик хусусиятини йўқотмай, балки иккинчи тилдаги ибора кучайтирилмоқда.

Шу каби фразеологик бирликларни юқорида номи зикр этилган таржимоннинг асарида қай тарзда ўтирилганини кузатиш ишимизнинг мақсадини белгилайди. Биз бу борада “Бобурнома”да ифодаланган фразеологик бирликларни аслиятдан саралаб олишда матнда қандай бўлса (замонлар хусусида) шундайлигича келтиришни маъқул деб топдик: Уларнинг таржималари аслият мисолига мос келиши ва турлича мазмунни ташкил этишини кузатамиз.

¹ Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг фразеологик лугати. – Т.: 1992. 8-б.

Тенгри раҳматиға борди¹ – passed away;
 Тенгри раҳматиға борибтур – had gone to
 God's mercy; дунёни фонийни видоъ қилдилар
 – bade farewell to this mortal world; шаҳид
 бўлди – killed; Тенгри раҳматиға борди – went
 to God's mercy; олами фонийни видоъ қилди –
 he bade farewell to the mortal world; оламдин
 борди – departed this world; ўз амалиға
 гирифтор бўлди – he fell prey to his own action;
 оламдин кечти – passed from this world;
 жувонмарг-бўлдилар – died young of shamed
 immoderation and debauchery; бўйнига урдурди
 – had him beheaded; сиёсатқа еткурди – he
 was sentenced to death; Кўксаройға чиқардилар
 – "They have taken the prince to the Kok Saray,"
 meant that they had killed him taste; ёмон от
 била борди – departed with a bad name; зойиъ
 бўлди – loosing many of his men; олами фоний-
 ни видоъ қилгон экандур – had passed away;
 вафот қилгон экандур – passed away; оламдин
 нақл қилди – passed away; ўқ оламдин нақл
 қилди – he passed from this world with this
 affliction; ўқ оламдин борди – passing away;
 маъракаи жувонмарди зоҳир гардониданд –
 poison of death to taste (ўлим шаробини том-
 ди) кабилар.

Юқорида келтирилган туркий тилдаги
 фразеологик бирликлар орасидан деярли
 шаклан бир хил бўлмаганларинигина танлаб
 оламиз: 1. Тенгри раҳматиға борибтур 2.
 дунёни фонийни видоъ қилдилар 3. оламдин
 борди 4. шаҳид бўлди 5. олами фонийни
 видоъ қилди 6. ўз амалиға гирифтор бўлди 7.
 оламдин кечти 8. жувонмарг бўлдилар 9.
 бўйнига урдурди 10. сиёсатқа еткурди 11.
 Кўксаройға чиқардилар 12. ёмон от била
 борди 13. зойиъ бўлди 14. вафот қилгон
 экандур. 15. ўқ оламдин нақл қилди 16. маъ-
 ракаи жувонмарди зоҳир гардониданд (ўлим
 шаробини томди). Умумий сони 16 та фра-
 зеологик бирлик мавжуд бўлди, уларнинг
 инглизча таржималари қуйидагилар:

1. had gone to God's mercy 2. bade farewell
 to this mortal world 3. departed this world 4.
 killed 5. he bade farewell to the mortal world 6.
 he fell prey to his own action 7. passed from
 this world 8. died young of shamed immo-

deration and debauchery 9. had him beheaded
 10. he was sentenced to death 11. "They have
 taken the prince to the Kok Saray," meant that
 they had killed him taste 12. departed with a
 bad name 13. loosing many of his men 14.
 passed away 15. he passed from this world with
 this affliction 16. poison of death to taste² (ўлим
 шаробини томди) кабилар.

Агар мисолларни қайтадан сянчиклаб
 ўқилса, юқоридаги аслиятдан келтирилган ми-
 солларнинг инглизча таржимасида 16 тадан 9
 таси, яъни: had gone to God's mercy, bade
 farewell to this mortal world, departed this world,
 he bade farewell to the mortal world, passed from
 this world, departed with a bad name, passed
 away, he passed from this world with this
 affliction, poison of death to taste лар инглиз
 тилида ўз хусусиятини йўқотмай, фразеологик
 бирлик тарзида таржима қилинганини кўри-
 шимиз мумкин. Таржимада баъзи унсурларни
 сақлаш натижасида қисман йўқотишлар бўли-
 ши табиий, албатта. Фразеологик бирлик ҳар
 қачон ҳам фразеологик ибора бўлиб матда тар-
 жима қилинавермайди.

Лекин тадқиқотимиз давомида шунга амин
 бўламизки, Ш. Раҳматуллаевнинг "ибораларда
 вариантланиш бошқа тил бирликларига нис-
 батан кучли бўлиб, бир иборанинг вариантлар
 сони ўнтагача етади", – деган фикрининг тўг-
 риличини таъкидлаган ҳолда "Бобурнома" аса-
 рида уларнинг ўнта эмас, балки ундан ҳам
 кўпроқ, ўн бешдан ортиқ вариантлари мав-
 жудлигини ва булар эса инглизча таржималар-
 да ҳам аниқ тасвирга эга эканлигини таъкид-
 лаймиз. Туркий тилимизнинг ибораларга бой
 эканлиги тарихий, бадий ёдгорликларимиз
 саналган Бобур ва Навоий асарлари эса бунга
 фактик мисол бўла олади.

¹ Бобурнома. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. – Т.: "Шарқ" НМАК, 2002. 335-6.

² Thackston W. The Baburnama. Memoirs of Babur, prince and emperor. The modern library. – New York, 2002. – P. 554.